

normativna svest i stvarni život

— skica za promišljanje normativne
kao ideološke svesti —

Jovan gagrica

Oredimo li normu u najopštijem smislu kao izraz i vid *posredovanog odnosa* čoveka u proizvodnji društvenog života, onda se normativna svest javlja kao proizvod društvene stvarnosti u kojoj se, sada i ovde, način proizvodjenja života temelji na »posredovanom« kao preovlađujućem, štaviše, *vladajućem* društvenom principu.¹ Važno je pri tome uočiti razliku između »momenta« posredovanja kao društveno-istorijski primerenog i nužnog od momenta »posredovanog« kao »društveno« nametnutog ili voljno-svesno »prihvaćenog« — dakle, ne istorijski nužnog i ne društveno primerenog. Normativna svest se očituje upravo u ovom drugom — momentu osamostaljenog, »neograničenog« normativnog nasilja nad stvarnošću, koje se preobraća u surogat stvarnosti i karikaturu hinjene sopstvene svemoći, društvenog reda i opšteg smisla.

Normativna svest se pojavno očituje u teorijskom stanovištu i praktičnom stremljenju da se gotovo svaki čovekov društveni odnos *uredi normom*, koja onda postaje vrhunaravni *okvir* i *mera* društvenosti stvarnog života. Logos normativne svesti nije, dakle, u tome da stvarnost uzdigne na ravan mogućnostima čovekove društvenosti imanentnog bitnog principa, već da *principom norme* uredi njegove odnose u društvu na način koji se može sažeto izraziti stavom: ništa u društvenoj stvarnosti ne biva što već normom nije uređeno ili se ne bi moglo i *trebalo* urediti. Norma tako postaje osamostaljeni princip normativne svesti koji u svom osamostaljanju poprma privid punoće jedinstva konkretnog razloga, posebnog sadržaja, opšteg smisla i univerzalnog važenja.²

Privid sopstvene životnosti i životvornosti, stvarne (samo)utemeljenosti i važenja ovoga principa biva preopkriven njegovim radom-odnosno-učinom spram neposredne društvene stvarnosti: stvarni život društva se uzima haotičnim, neuhvatljivim, raspršenim, neartikulisanim, neodredivim, proizvoljnim, slučajnim — dakle, *principijelno prividnim* — sve dok se ne uredi, oblikuje, ustroji po »racionalnoj« meri norme, »voljom« normativne svesti. Sprovedeni princip norme tako subjektivno jeste totalizirajuća normativna svest, baš kao što je objektivacija normativne svesti *parnormativizam per se*. Sprovedeni princip norme — »raciom« sopstvene osamostaljenosti, preopkriven prividom sopstvenog smisla i važenja — obezbeđuje tako sopstvenu »ontologiju«, »gnoseologiju« i »logiku«, sopstvenu »teoriju« i »praksu«, sopstveni »jezik«, »semantiku«, »leksiku« i »gramatiku«. Zatvorenu stvarnost sopstvene produkcije i reprodukcije, komunikacije i svrhovitosti. Sprovedeni princip norme, objektivirana emanacija normativne svesti, završava na koncu u iracionalnoj racionalnosti osamostaljenog samotoka, u »sistem« u sebe zatvorenih, stvarnosno sadržajno ispraženjenih formi i preskriptivnih relacija, *naizgled* međusobno logički i funkcionalno harmoniziranih.

Baš to naizgled, *privid*, u meri u kojoj je postalo nadomeštaj stvarnog materijalnog života i društvenih odnosa čoveka, štaviše, njima nasuprot, postaje ujedno *genus proximum* normativne svesti, čija *differentia specifica* još samo može da bude tvrdokorna uobrazila, umišljenost u samodovoljnost »svesnog ovladavanja stvarnošću« putem norme. Svodljivost rodnog pojma i specifične razlike normativne svesti na istu suštinu logično se javlja kao rezultat njene ravnodušnosti spram biti same stvarnosti.³ Privid koji se stvara doima se na teme osvojenosti glavi za stvarnost života koja jedino tako može koračati uspravno: osamostaljenom normom premešana stvarnost čedo je »bezgrešnog začeca« normativne svesti čija materinska briga prestano uvećava »potrebu« za materinstvom. »Dementia senilis« normativne svesti otuda prirodno pristaje uz »dementia praecox« stvarnog života. Totalnost privida proizvedenog normativnom svešću očituje se u fatalnosti stvarnog života posredovanog tim prividom: privid tako sve ogoljenije postaje medijum održanja i razrastanja normativne svesti koji utoliko postaje stvarnijim ukoliko uvećava zazor spram stvarnog života.

I u ovom slučaju pitanje izvora i karaktera privida logično upućuje na pitanje o *društvenom* poreklu, razlogu i smislu privida. To što se stvarnost ne da niti može do kraja »upokoriti« principom norme kao (samo)voljom normativne svesti, još ništa bliže ne govori, ne obznanjuje, o *raison d'être* privida koji tom sve oštrijom napećenošću normativnog i stvarnog nastaje i koji taj nesavladivi raskop preopkriva, hineći zatamljavanje protivrečja što se obilno roje u samoj osnovi društvenog života.

U biti je privida da »po sebi« ne čini ništa bitno supstancijalno, ništa bitno životno, ništa bitno zakonovno i bitno bitno povesno.

Na slučaju privida koji produkuje normativna svest do krajnje osamostaljene proizvoljnosti, prepoznatljivim bivaju ove odričite naznačene (pojmovne) odredbe. On jeste izraz-proizvod otuđujuće društvenosti (društvenog života) koja u njemu prikriva sopstvenu egzistencijalnu razdrtnost, sopstvenu raspolućenost forme i sadržaja, sopstvenu ornamentiku dubokih suprotnosti čije prevladavanje je pogubno prineto na žrtvenik normativno stilizovane ideološke samopredstave.⁴ Prividom se

»premošćuje« nepremostivo — otuda mu supstancijalnost ne samo što nije bitna, već mu ni na koji nije pripadna. Kad norma »nadomešta« stvarni život, ona zapravo njegovu nemoć da se osovi na princip sopstvenog postojanja i opstojanja promovise u svoju (sve)moć nad stvarnošću. Nemoć društvene stvarnosti koja za naličje ima osamostaljenju, otuđenu društvenu moć — štaviše, supstancijalno joj stoji u osnovi, baš time omogućava *privid paradoksa*: kvantum osamostaljene društvene moći javlja se kao *mera* mogućnosti osamostaljenog (o)vlada(va)nja tom istom stvarnošću. To što dominacija »autonomne svesti« nad stvarnošću uzima formu svekolikog normiranja stvarnosti samo je modus očuvanja i umnožavanja »vlasništva« vladanja stvarnim životom. Zakoni »vlasništva«, opet, odista jesu stvarni »zakoni« sve dok se vlasništvo odista održava kao paradigma svrhovitog postavljanja, ustrojstva i kretanja stvarnog života. Zakonomernost vlasništva ujedno biva i vlasništvo nad »zakonomernošću«. U meri u kojoj norma konstituise i »sankcioniše« ovaj izokrenuti odnos, ona patvorenu društvenog života zastupa kao *stvarnu* i *moguću* društvenost. Privid zakonovnosti tako ujedno postaje zakonovnost privida. Prividom hipostazirana stvarnost obenažuje sopstvenu povesnu mogućnost: mogućnost povesnog biva s onu stranu privida (prividom hipostaziranog stvarnog života).⁵

Netom pomenuti privid paradoksa što obeležava »nemoćalu« društvenu stvarnost koja ga omogućava *situaciono*, razlaže se *povesno* u paradoks privida — razlaganjem njegovih društvenih pretpostavki (materijalnih, političkih, kulturnih, duhovnih), pretpostavki prividnosti date društvene kao ljudske zajednice.

Privid paradoksa prozračno se očituje kao paradoks privida čim se ispod situacione skrame stvarnosti dublje zaseče u živo tkivo protivrečja društvenog bića što stubokom izbačena na vrata ideološkog očišćenja sablazno naviru na okna tvrdokorne čovekove društvene zbilje. Privid paradoksa da se društvena nemoć na jednoj preobraća u moć na drugoj strani samo je posuvračeni refleks zbiljskih protivrečja što u bitnom strukturiraju uslove, način i odnose proizvodnje društvenog života. *Forma* održanja tako protivrečne strukture same osnove (uslovi, način, odnosi proizvodnje) društvenog života postaju otuda bitnim *sadržajem* njegove svekolike reprodukcije. Tome upodobljeno »brisanje« specifične razlike forme i sadržaja — proizvodnje prividnosti njihovog identiteta — rodno je mesto, posebni razlog i posebni smisao sistematskog generiranja privida društvenosti života kao čovekovoj prirodi »pripadne« i »nužne«. No prividom posredovana stvarnost zbiljski konstituise privid kao sopstvenu prirodnost,⁶ samobitnost, samoodređenost, racionalnost, izvesnost i mogućnost dinamičkog proizvodjenja sve više istog. Skriveni *ratio*, *logos* i *telos* ovog »linearnog kretanja« kao da je zahajao privid poput upokorenog Pegaza na putu rdave beskonačnosti i dosade večnog. Međutim, »ironija« osvetoljubive povesne dijalektike ljudske društvene zbilje pouzdano svedoči o večnoj prolaznosti »večnog« i beskonačnom skončavanju »beskonačnosti«. Baš zbog svoje društvene prirode, razloga i smisla privid odista ostaje privid sve dok društvena protivrečja koja prikriva ne postanu neprikriveno njemu imanentna protivrečja: hinjeni identitet forme i sadržaja biva ispražnjošću pre nabrekli balon od sapunice, beznažno osuđen na prskanje već po zakonu neodržive »vlastitosti«. Prividnost forme održanja protivrečja, čija silina asporbuje mogućnost njihovog artikulisanja po meri date strukture uslova, načina, odnosa proizvodjenja društvenog života, paradoksalno, postaje lupom jasnijeg očitavanja tih protivrečja.⁷ Paradoks privida tako se ispostavlja kao zgoljna karikaturnost privida koja u društvenistorijskom smislu još samo može da bude farsa pre nego što postane tragedija: održivost privida na kraju je još jedino moguća — sredstvima neprikrivenog nasilja. A golim nasiljem zatamljena protivrečja živi su izvor nezatomljivog nasilja, u uslovima kojeg društveno-istorijski, civilizacijski tok zapada u čorsokake svakovrskog neovarvarstva. Ono, pak, što može pripasti modernom varvarinu najgore je što »ude-som« može pripasti modernom čoveku (i čovečanstvu).⁸

Pokazuje se, ponovimo, da osamostaljeni princip norme (normativne svesti), doveden do krajnjih konsekvenci, zadobija moć nad društvenom stvarnošću baš zato što mu osamostaljena društvena moć leži u osnovi. *Moć principa* (osamostaljene) *norme* očituje se tako kao *norma principa* (osamostaljene) *moći*: od stvarnog života apstrahovano umnožavanje normi zadobija ideološku funkciju održanja i umnožavanja osamostaljenog vladanja stvarnošću društvenog života. Paradoks privida je na delu sve dotd opslužuje ideološku funkciju posredovanja u zadobljanju-očuvanju-umnožavanju moći vladanja stvarnošću života.⁹ Privid posreduje stvarnost kao sadržaj sopstvene istine — stvarnost »posreduje« privid kao formu »sopstvene« (ideološke) ozbiljnosti. *Paradigmatski uzet za principijelnu prividnost*, stvarni život je konkretno-istorijski, idealno i stvarno redukovano na priručnu raspoloživost ovakvoj ili onakvoj ideološkoj funkcionalizaciji i instrumentalizaciji.

Kao što ovako redukovano stvarnom životu normativna svest biva pripadnom kao njegov »duh subjektivnosti«, tako mu se institucionalizam nadaje kao mera »objektivne društvenosti«. Norma i institucija postaju, dakle, onaj *određujući par* stvarne društvenosti života posredstvom koga ma koji vid društvenosti jedino i može zadobiti društvenu legitimnost i legalnost. Društvenost neposredne individualnosti i individualne neposrednosti potisnuta je, bolje reći, svedena na — iznutra već i tehnički (znači, u bitnom) rastrojenu — privatnost »monade« koja je upravo tako i toliko legitimna kako i koliko je normativno—institucionalno priznata. Neposredna individualnost pribavlja, dakle, *legitimnu* društvenost samo pod uslovom i na način normativno-institucionalne reprezentativnosti. Izvorna individualnost u svojoj neposrednosti zadobija društvenu relevantnost tek posredno¹⁰ kao posredovana individualnost u kojoj se reprezentuju normativno—institucionalna opštost odnosno posebnost. Ono što stoji u ishodištu dijalektičkog jedinstva ovih momenata (pojedinačno—posebno—opšte), normativno—institucionalnim (sve)posredovanjem redukovano je na strogo hijerarhijski, funkcionalno i instrumentalno upodobljen niz. Posredovanje pojedinačnog i opšteg, »individualnog i socijalnog odvijaju se putem pannormativnog i pannoinstitucionalnog koji kao da nadnaravno objedinjuju moć hermaf-

